

GRA SŁÓW W LISTACH ANTONIEGO CZECHOWA CZYNNIKIEM TEKSTOTWÓRCZYM

Dokonana w artykule analiza wybranych fragmentów korespondencji Czechowa ma na celu okazanie przejawów gry słownej, występującej w listach pisarza. Autorka zwraca uwagę na istnienie wyraźnej granicy między pojęciem gry językowej i gry słownej i akcentuje konieczność bardziej precyzyjnego rozgraniczenia tych dwu bliskich, lecz nie synonimicznych pojęć, z których jedno jest szczegółowym przypadkiem drugiego. W artykule podjęto próbę systematyzacji spotykanych w czechowowskich listach zabaw ze słowem i znaczeniem. Częstotliwość stosowania i wielorakość rodzajów oryginalnego słowotwórstwa, parafrazowania wraz z "igraszkami" używanymi w celu wywołania pewnego efektu perlokucyjnego pozwala na uznanie gry słownej ważnym czynnikiem tekstotwórczym, pozwalającym zapewnić swoistość i niepowtarzalność idiostylu pisarza. Analiza czechowowskich listów posłużyła podstawą dla wniosków o sposobach wywołania ukrytych potencji słowa i da ciekawy materiał dla ilustracji niektórych przejawów gry słownej.

Słowa kluczowe: gra językowa, gra słowna, czynnik tekstotwórczy, idiostyl, efemerydy, kontaminacje, frazjologizmy.

Sformułowanie problemu naukowego i jego znaczenie. Dotychczas społeczny dyskurs humanistyczny nie sprecyzował granic pojęcia "gra językowa" i tym bardziej nie uściślił jego struktury wewnętrznej. Nie zostały wypracowane jednolite podstawy teoretyczne, które pozwoliłyby wytyczyć wyraźną granicę między pojęciem gry językowej i gry słownej. Jest to przyczyną łączenia zjawisk językowych z różnych poziomów pod terminem "gra językowa". Rzecz jasna, że metafora czy też intertekstualność, będąc przejawami gry językowej, nie mogą być rozpatrywane na jednej płaszczyźnie z przykładami oryginalnego słowotwórstwa, parafrazowaniem, czy też różnorakimi innymi "igraszkami" używanymi w celu wywołania pewnego efektu perlokucyjnego czy estetycznego, co jest przejawem gry słownej. A właśnie te "igraszki" zostały obiektem naszego zainteresowania i analizy materiałowej.

Analiza badań tego problemu. Dotychczas nauce humanistycznej brakuje precyzyjnego określenia pojęcia "gra słowna". Rozważania na ten temat zawarte są w prace polskich badaczy Anny Wierzbickiej, Marty Wołos, Aleksego Awdiejewa i Grażyny Habrajskiej, Aldony Skudrzykowej i Krystyny Urban, Tadeusza Szczerbowskiiego i in.

Cel i zagadnienia artykułu. Przedstawiona w artykule analiza wybranych fragmentów zaczerpniętych z korespondencji Czechowa ma na celu okazanie zakresu i wielorakości przejawów zabawy ze słowem i znaczeniem. Mam na celu usystematyzować spotykane przykłady gry słownej, zaliczając do niej wszystkie zabiegi językowe wywołujące inne niż w uzusie i normie środki wyrażania pewnej treści lub obiektywujące nową treść przy zachowaniu lub zmianie starej formy.

Przedstawienie podstawowego materiału i uzasadnienie wyników badania. W dalszych analizach materiału językowego ujmuję *grę słów* jako [...] wykorzystywanie brzmieniowego podobieństwa między słowami do uwydatniania ich znaczeniowej wartości lub wielowartościowości, wzajemnej obcości lub spajających ich więzów pokrewieństwa, analogii czy kontrastu. *G.s.* stanowi zabieg semantyczny realizowany na wiele sposobów [5, 184]. Szczegółowa typologia rodzajów gry słownej, wywodząca się z polskich badań tego zjawiska obejmuje efemerydy, kalambur, amfibologię, anagram, antanaklasis, antymetabolę, etc

Jak się okazało, rodzajem gry słownej najczęściej spotykanej w listach Czechowa jest tworzenie *efemeryd*, inaczej – okazjonalnych neologizmów, słów nieistniejących w kodyfikowanym słowniku, lecz możliwych do utworzenia w oparciu o istniejący zasób formantów słowotwórczych. Jak twierdzą A. Awdiejew i G. Habrajska, stosowanie efemeryd jako odmiany gry słownej [...] jest

spowodowane [...] powstaniem nowych, nieoczekiwanych potrzeb komunikacyjnych, wymagających niestandardowego zachowania się językowego. Zrozumienie sensu nowoutworzonej formy [...] wymaga interpretacji, w procesie której kategoriałne znaczenie zastosowanych formantów współtworzy wraz ze znanym znaczeniem rdzenia słowotwórczego nowe, potencjalne znaczenie słowa [10, 198].

Listy Czechowa zawierają ogromną ilość przykładów gry werbalnej właśnie tego rodzaju: *...для нас дороже матери ничего не существует в сем **разъехидственном** мире; Желаю ... всевозможных **земнородных** благ; Преобладающая отметка у **санкт-таганрожцев** пятерка; ...если бы я издавал юмористический журнал, то херил бы все **продлинновенное**; **Балалаечней** нашего брата трудно найти кого другого; неиспорченность в **московско-газетном** смысле; и прочим **млекопитающим** обоего пола; [...] хотя в рассказе **русалочьего** отца...; Страстная **хохломанка**... учит **хохлят** басням Крылова в малороссийском переводе; ...все тот же **хандрюля** и почитатель талантов, живущих у Никитских ворот, etc.*

Analiza słowotwórcza doraźnie stworzonych przez Czechowa słów zaczyna się z próby odnalezienia ich w znanych słownikach języka rosyjskiego [1–6]. W przypadku, jeśli poszukiwana jednostka leksykalna nie jest odnotowana w żadnym ze słowników – sięgam do zasobu *Słownika słowotwórczego języka rosyjskiego* [14] – mieści on cały potencjał derywatów możliwych do utworzenia w języku rosyjskim od zawartych tematów słownych. W razie stwierdzenia całkowitej oryginalności analizowanego wyrazu przechodzę do wyjaśnienia sposobu kreowania zamierzonego przez autora efektu. Złożony wyraz *санкт-таганрожцы* (o mieszkańcach rodzimego miasta Taganrogu) spotkany w zdaniu: *Преобладающая отметка у **санкт-таганрожцев** пятерка* [9] – jest wynikiem dowcipnej słowotwórczej analogii do normalnego *санкт-петербуржцы* (mieszkańcy Sankt-Petersburgu, miasta p.w. Świętego Piotra). Dowcip polega na tym, że Taganrog, nic nie ma do *Sankt*, a tym bardziej świętymi nie byli jego mieszkańcy.

Zdanie *Балалаечней нашего брата трудно найти кого другого* [9] znaczy, że brat jest posiadaczem wymienionej tu jakości, czyli *bałałajeczności* w stopniu najwyższym. Nosiciel języka rosyjskiego bez trudu zrozumie, o co chodziło autorowi, i doceni oryginalność tak trafnej charakterystyki osoby. W znaczeniu słownikowym *балалаечный* – to jest przymiotnik derywowany od rzeczownika *балалайка* (rosyjski ludowy instrument muzyczny o trzech metalowych strunach i pudle rezonansowym w kształcie trójkąta), oznacza “należący do bałałajki”. W kulturze ludowej bałałajka jest symbolem wesołości, lekkomyślności, beztróskiego zabijania czasu. Z tego wynika, że osoba kojarzona z bałałajką jest lekkomyślna i beztróska. Jest to przymiotnik relacyjny, nie jakościowy, dlatego normalnie nie ulega stopniowaniu. Przymiotnik *балалаечней* jest wynikiem podwójnego przekształcenia w tekście: uzyskuje tu nowe, kontekstualne znaczenie cechy osobowej i przybiera formę gramatyczną, która przeczy właściwościom gramatycznym przymiotników danej klasy, jednak z sukcesem wykonuje rolę językowego środka wyrazu.

Jako oddzielna zasada tworzenia efemeryd w czechowowskich listach występuje oryginalne *konstruowanie słów złożonych*. Polega ono na niespodziance, dowcipie i kontekstualnym wzbogaceniu semantyki tych nowych “jednorazowych” jednostek leksykalnych. Tak, we fragmencie zdania: *Страстная **хохломанка** ... учит **хохлят** басням Крылова в **малороссийском переводе*** wyraz *хохломанка* [9] jest skonstruowany według znanego modelu z drugim komponentem – *ман*, który oznacza osobę ulegającą pewnej manii, czyli przesadnemu, bardzo mocnemu zamiłowaniu do czegoś; pasji [17]. Omawiany model słowotwórczy wyróżnia się produktywnością, osobliwość zaś konstrukcji leksykalnej *хохломанка* polega na połączeniu leksemów pochodzących z różnych płaszczyzn stylistycznych języka. Obce pochodzenie leksemu *-ман* (od *mań*) kojarzone z użyciem tego modelu w stylu naukowym (a nawet jeśli w potocznym – to w wyniku interferencji stylowej) akcentuje niespodziankę jego połączenia z rdzeniem *хохл-*tworzącym w języku rosyjskim takie wyrazy jak *хохол*, *хохлушка*, *хохлачка* [1], *хохленок* [14] kwalifikowane jako potoczne. Są to nazwy Ukraińców funkcjonujące w Rosji i na Ukrainie.

Jako jeszcze jedno i przy tym bardzo znamienne zjawisko w zakresie gier słownych wyraźnie cechujące idiostyl listów Czechowa występuje obfite stosowanie przez pisarza *frazeologizmów*. Z grą słowną zjawisko to łączy zasada semantyczna – powiedzenie o czymś nie wprost. Znajomość frazeologii rosyjskiej przez Czechowa jest godna podziwu. Stosowanie jej w listach nigdy nie występuje jako cel sam w sobie: zawsze obecność frazeologizmu jest twardo umotywowana i służy funkcji ekspresywno-obrazowej, wzbogaca semantykę tekstu, wymaga twórczego nastawienia adresata w trakcie odbioru.

Jednak szczególną wartość w języku listów ma raczej nie fakt obfitego użycia frazeologizmów, lecz widoczna tendencja ich ogrywania, wyraźnie występująca u Czechowa. Częściowo zjawisko to pokrywa się z zakresem pojęcia *kontaminacji*, które, według Aleksego Awdiejewa i Grażyny Habrajskiej, ... *powstają przez połączenie ze sobą znanych fraz lub ich różnego rodzaju modyfikacji za pomocą zamiany lub wstawienia nowych komponentów* [10, 322–323]. Jak sądzą autorzy, niektóre kontaminacje mają charakter czysto zabawowy, jednak mogą też wprowadzać ukryty, dość istotny nowy sens. Listy Czechowa mogą służyć bogatą ilustracją danego pojęcia, a nawet ujawnić więcej sposobów na ogrywanie frazeologizmów. Mam na myśli *zmianę semantyki frazeologizmów* tak często spotykane w listach pisarza. Na przykład, został zastosowany frazeologizm *до положения риз* w zdaniu *Если пьеса провалится, то поеду в Монте Карло и проиграюсь там до положения риз* [8] tłumaczony w Frazeologicznym słowniku języka rosyjskiego pod redakcją Mołotkowa jako oznaczający *до крайней степени опьянения, до невменяемости, потери сознания / do ostatniego stopnia zamroczenia, do nieporozumienia, do utraty świadomości* jednoznacznie ujęty jako obrazowe określenie stopnia zamroczenia alkoholowego (*напиваться, быть пьяным; напоить кого-либо//napić się, być pijanym, spić kogoś*) [8], co ma odpowiedniki we frazeologii polskiej, na przykład, *zalać się w sztok*. Pierwotnie *до положения риз* oznaczało, że upić się do takiego stanu, że obnażyć się, jako biblijny Noe, który upiwszy się zrzucił z siebie szaty. W kontekście czechowowskiego listu ten frazeologizm rozszerza swoją semantykę w tym sensie, że oznacza już nie stopień konkretnego stanu zamroczenia alkoholowego – lecz stopień poddania się grzechowi w ogóle. Dla określenia całkowitej porażki w grach hazardowych zasób frazeologiczny języka rosyjskiego ma osobny wyraz – *проиграться в дым*. Jednak nie został on użyty przez Czechowa. Obiecuje pisarz narzeczonej, że w razie niepowodzenia jego nowej sztuki będzie szukał ekscentrycznej rozrywki (*поеду в Монте-Карло и проиграюсь*). Zawsze gry hazardowe w świadomości chrześcijańskiej kojarzone są z grzechem. Mógł powiedzieć: *Впаду во все тяжкие (грехи) – попаднѣ we wszystkie ciężkie grzechy*, jednak również ten frazeologizm nie został przez Czechowa użyty. Natomiast nosiciel języka łatwo rekonstruuje sugerowane przez kontekst uogólnienie (*впасть во все тяжкие*) wskutek nakładania się w świadomości językowej eksplikowanego frazeologizmu *до положения риз* a implikowanego w jego miejscu *проиграться в дым*.

W tej samej grupie gier słownych w zakresie frazeologii powodujących zmianę semantyki umieszczam przykłady, w których semantyka całego frazeologizmu zmienia się wskutek *zmiany jednego z komponentów* w jego składzie. Na przykład: *Телеграфируйте подлиннее, не щадя живота моего* [9]. (Jest to prośba podróżującego po Europie Czechowa przekazać mu telegramem, jak została przyjęta premiera jego sztuki nie oszczędzając go uczuć). Językowa tradycja rosyjska akceptuje oba warianty danego frazeologizmu: *не щадя живота* i *не щадя живота своего*. Słownik daje następujące tłumaczenie danej jednostki frazeologicznej: *‘Не щадя живота делать что-либо, изо всех сил делать что-либо’ [Nie oszczędzając sił <potu, krwi> robić co] – [7]*. Czyli zawsze ten wyraz jest określeniem ofiarności czynu podmiotu. Zmiana we frazeologizmie wskazania na podmiot (*не щадя живота своего*) przez wskazanie na obiekt czynu (*не щадя живота моего*) powoduje, że utarty wyraz ofiarnego nastawienia podmiotu gwałtownie zmienia swoją semantykę na odwrotną – jest wyrazem nastawienia bezlitosnego (czynić coś nie oszczędzając siebie zmienia się na czynić coś nie oszczędzając kogoś). Efekt komiczny wzmacnia tu też staroruska forma frazeologizmu zapowiadająca wzniosły styl wypowiedzi, co współdziała z rzeczywistym stylem listu.

Wśród rodzajów gier, zaburzających sztywność językowych formuł obrazowych w listach Czechowa często występuje *udosłownienie* frazeologizmów: 1) udosłownienie poprzez synonimiczną zamianę odrębnych komponentów frazeologizmu w intencji zmiany intensywności czynu lub oznaki, (*забрать в руки – забрать в лапы*); 2) dodawanie do frazeologizmu w tej samej intencji “zbędnych” komponentów wobec odnotowanych w słowniku (*рвать на части, в ключья*). Rozpatrzę to zjawisko na następujących przykładach: *О, как бы следовало забрать тебя в лапы!* [9] Występuje tu udosłownienie pierwszego typu, ponieważ odbywa się wymiana jednego komponentu na wyraz synonimiczny. W słownikach odnajdujemy następujące warianty i objaśnienie danego frazeologizmu: *‘Забрать в руки’*. *Забрать в <свои руки>* – Захватывать что-либо, завладеть чем-либо [8]. *‘Забрать в руки кого’* – подчинить себе кого-либо – *‘Trzymać kogo w garści’* [17]. Interesująca jest zamiana synonimiczna *руки* na *лапы*. *Лапы (лапу)* w świadomości potocznej są mocniejsze, niż *руки* (ręce), bo kojarzone z cziką siłą zwierzęcą. Czyli brać kogoś lub coś w łapy znaczy brać z większą siłą, mocniej, podporządkowując swojej woli w sposób niezwykle zdecydowany. Przytoczony przykład jest ilustracją zabiegu nad frazeologizmem, kiedy przy zachowaniu jego semantyki zmienia się stopień intensywności zamierzonej czynności.

Następne przykłady przedstawiają drugi typ *udosłownienia* frazeologizmów, czyli dodawanie do frazeologizmu “zbędnych” komponentów zaburzających sztywną formę jednostki frazeologicznej, jak w następującym przykładzie: *Меня рвут на части, в ключья...* [9]. *Рвать на части кого...* – [‘nękać, zamęczać kogoś’] [17], [być rozrywany] [16]. Dodawanie do frazeologizmu kontekstualnego synonimu *в ключья (na kawalki)* powoduje wzmocnienie ekspresji całego zdania, odtwarzającego sytuację ciężkiego zapracowania Czechowa w okresie pisania listu, ciągłego zapotrzebowania na niego jako pisarza i dramaturga, którego domagała się społeczność literacka.

Wśród specjalnych chwytów wyróżniających ogrywanie frazeologizmów w listach Czechowa jest *modyfikacja struktury* używanych jednostek frazeologicznych, na przykład: *... и дело у меня кипит, хотя оно и тягучее, кропотливое дело, не стоящее, как овчинка, выделки...* [9]. Słownik podaje następującą formę i znaczenie danego frazeologizmu: *Овчинка выделки не стоит* [‘Skórka za wyprawkę > Gra nie warta świeczki, sprawa błaha, nie zasługująca na zajmowanie się nią’]. Zachowane znaczenie frazeologizmu otrzymuje tu inną, zmodyfikowaną formę syntaktyczną, powodującą zmianę predykcji. Jednak zdanie nie traci ładunku semantycznego, a w sferze strukturalnej nawet zyskuje, ponieważ frazeologizm wchodzi do zdania organicznie, podporządkowany jego strukturze syntaktycznej.

Na szczególną uwagę zasługuje niezwykle ciekawy czechowowski chwyt – ogrywanie frazeologizmów przez *swobodne rozwijanie ich semantyki*. Na przykład: *...легче верблюду войти сквозь игольное ушко, чем богатому и семейному найти себе дачу* [9] – jest to powiedzenie powtarzające strukturę predykatywną frazeologizmu biblijnego *Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa Bożego* [13, 25]. Gra językowa w tym przykładzie polega na zachowaniu semantyki pierwszej części frazeologizmu i zmianie semantyki drugiej jego części z zachowaniem typu predykcji i związków logicznych. Chodzi tu o aktualne rozczłonkowanie zdania: pozostawiając niezmiennym temat (*...легче верблюду войти сквозь игольное ушко, чем богатому...*) autor dokonuje zmiany rematu (*найти себе дачу*). Połączenie w jednej znanej formule frazeologicznej dwu tak dalekich od siebie stylistycznie i treściowo wypowiedzi tworzy efekt komicznej niespodzianki.

Zauważalny także jest występujący u Czechowa rodzaj *kontaminacji*, kiedy skrzyżowanie ze sobą dwu frazeologizmów powoduje *wzbogacenie semantyki* ich desygnatu. Na przykład: *...любовь для Иванова составляет только излишнее осложнение, лишний удар в спину* [9]. Słowniki języka rosyjskiego nie odnotowują frazeologizmu *удар в спину*, jednak prezentują dwie inne jednostki frazeologiczne, które można uznać za jego części składowe: *удар судьбы* ‘cios losu’ [12] – o gwałtownym nieszczęściu i *нож в спину кому* ‘nóż w plecy’ – o zdradzieckim czynie [17]. Nowostworzona jednostka frazeologiczna w kontekście listu pozwala w sposób bardziej przenikliwy

określić, czym jest niespodziewana miłość dla bohatera czechowowskiej sztuki. Jest w tym orzeczeniu miłości jej gwałtowność, siła i tragiczność zawarta w semantyce frazeologizmu *удар судьбы*, a także niebezpieczeństwo i podstępność ujęte we frazeologizmie *нож в спину*.

Wnioski i perspektywy dla dalszych badań. Zbadane przykłady pozwalają wysnuć wniosek, że gra słowna jako przejaw gry językowej, obficie stosowana przez Antoniego Czechowa w jego listach, jest bardzo ważnym czynnikiem tekstotwórczym, pozwalającym zapewnić swoistość i niepowtarzalność idiosztyle pisarza. Badanie jej odmian jest bardzo perspektywiczne: pozwoli to dokładniej wyodrębnić sposoby wywołania ukrytych potencji słowa w każdym języku.

Bibliografia

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1978–1980.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 4-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1982. – 816 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Темп, 1997. – 944 с.
4. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой ; АН СССР, Ин-т рус. яз. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981–1984.
5. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / гл. ред. К. С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1991. – 864 с.
6. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : в 2 т. / А. Н. Тихонов. – М. : Рус. яз., 1985. – 854 + 885 с.
7. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Рус. словари, 1994.
8. Фразеологический словарь русского языка / сост. Л. А. Воинова ; под ред. А. И. Молоткова. – М. : АСТ, 2001. – 512 с.
9. Чехов А. П. Собрание сочинений : в 12 т. Т. 12 : Избранные письма / А. П. Чехов ; под ред. М. Еремина. – М. : Правда, 1985.
10. Awdiejew A. Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej : v 2 m. T. 2. / A. Awdiejew, G. Habrajska. – Łask : Leksem, 2006. – 395 s.
11. Ewangelia według św. Marka. <http://zbawienieiwiara.com/Ewangelia/Marka.html>
12. Mirowicz A. Wielki słownik rosyjsko-polski : v 2 m / A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa. – VIII wyd. – Warszawa : Wiedza powszechna, 2004. – 863 + 799 s.
13. Skudrzykowa A. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej / Aldona Skudrzykowa, Krystyna Urban. – Kraków ; Warszawa : Tow. Miłośników Języka Polskiego, 2000. – 168 s.
14. Słownik pojęć / Barbara Drabaneck, Aleksandra Stachowicz. – Warszawa ; Wrocław : Agmen, 2002.
15. Słownik terminów literackich / Michał Głowiński [et al.] ; pod red. Janusza Sławińskiego. – 5 wyd. bez zm. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, 2010. – 706 s.
16. Spirydowicz O. Rosyjsko-polski słownik idiom / Olgierd Spirydowicz. – Warszawa : PWN, 1988.
17. Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski, rosyjsko-polski / red. nauk. Jurij Lukszyn, Wanda Zmarzer ; zesp. aut. : Magdalena Kuratczyk [et al.]. – Warszawa : Harald G Dictionaries. Przedsiębiorstwo Wydawnicze, 1998.
18. Wielki słownik wyrazów obcych / red. Mirosław Bańko. – Warszawa : PWN, 2003.
19. Wierzbicka A. Język – umysł – kultura. Wybór prac / Anna Wierzbicka ; red. Jerzy Bartmiński. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
20. Wołos M. Koncepcja “gry językowej” Wittgensteina w świetle badań współczesnego językoznawstwa / Marta Wołos. – Kraków : Universitas, 2002.

References

1. Dal, Vladimir. 1978–1980. *Tolkovyi Slovar Zhyvogo Velikoruskogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
2. Ozhegov, Sergei. 1982. *Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: Rysskii Yazyk.
3. Ozhegov, Sergei, and Shvedova, Nadezhda. 1997. *Tolkovyi Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: Temp.
4. Yevgenieva, A. P., ed. 1981–1984. *Slovar Russkogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
5. Gorbachevich, K., ed. 1991. *Slovar Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazyka v 20 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
6. Tikhonov, A. N. 1985. *Slovoobrazovatelnyi Slovar Russkogo Yazyka v 2 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
7. Ushakova, D. N. 1994. *Tolkovyi Slovar Russkogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Russkii Slovari.
8. Voinov, L. A., and Molotkov, A. I., eds. 2001. *Frazeologicheskii Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: AST.
9. Chekhov, Anton, and Yeriomina, M., ed. 1985. *Sobranie Sochinienii v 12 Tomakh. Tom 12 : Izbrannyye Pisma*. Moskva: Pravda.
10. Awdiejew, Aleksy, and Habrajska, Grażyna. 2006. *Wprowadzenie do Gramatyki Komunikacyjnej v 2 Tomakh*, 2. Łask: Leksem.

11. Google. "Ewangelia Według św. Marka". <http://zbawienieiwiara.com/Ewangelia/Marka.html>.
12. Mirowicz, A., and Dulewiczowa, I., and Grek-Pabisowa, I., and Maryniakowa, I. 2004. *Wielki Słownik Rosyjsko-Polski*. Warszawa: Wiedza powszechna.
13. Skudrzykowa, Aldona, and Urban, Krystyna, 2000. *Mały Słownik Terminów z Zakresu Socjolingwistyki i Pragmatyki Językowej*. Kraków; Warszawa: Tow. Miłośników Języka Polskiego.
14. Drabanek, Barbara, and Stachowicz, Aleksandra. 2002. *Słownik Pojęć*. Warszawa; Wrocław: Agmen.
15. Michał Głowiński, et al., Sławiński, Janusz, ed. 2010. *Słownik Terminów Literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo.
16. Spirydowicz, Olgierd. 1988. *Rosyjsko-Polski Słownik Idiom*. Warszawa: PWN.
17. Lukszyn, Jurij, and Zmarzer Wanda, et al. 1998. *Wielki Słownik Frazologiczny Polsko-Rosyjski, Rosyjsko-Polski*. Warszawa: Harald G Dictionaries. Przedsiębiorstwo Wydawnicze.
18. Bańko, Mirosaw. 2003. *Wielki Słownik Wyrazów Obcych*. Warszawa: PWN.
19. Wierzbicka, Anna, and Bartmiński, Jerzy. 1999. *Język – Umysł – Kultura. Wybór Prac*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. Wołos, Marta. 2002. *Koncepcja "Gry Językowej" Wittgensteina w Świetle Badań Współczesnego Językoznawstwa*. Kraków: Universitas.

Потапенко Лілія. Гра слів у листах Антона Чехова як текстотворюючий фактор. Зроблено аналіз вибраних фрагментів із кореспонденції А. Чехова, що має на меті показати прояви словесної гри в листах письменника. Звернено увагу на існування виразної межі між мовною грою і грою слів. Наголошуємо на необхідності точного розмежування цих двох близьких, але не синонімічних понять. Приклади оригінального словотворення, парафразування, інші «забави зі словом» протиставлені метафорам і інтертекстуальності як проявам мовної гри. Рроблено спробу систематизації чеховських ігор зі словом і значенням, застосовуваних із метою отримання певного перлокутивного ефекту. Частотність і різноманіття словесної гри у листах А. Чехова дозволяє визнати її важливим текстотворюючим фактором, що забезпечує своєрідність і неповторність ідіостилу письменника. Словесна гра, як показує аналіз вибраного матеріалу, розкриває прихований потенціал слова.

Ключові слова: мовна гра, гра слів, текстотворюючий фактор, ідіостиль, ефемериди, контамінація, фразеологізми.

Potapenko Lilia. Игра слов в письмах Антона Чехова как текстосозидательный фактор. The present article analyses the selected fragments of correspondence of Anton Chekhov with the purpose to demonstrate the signs of word-play the writer uses in his letters. The author draws attention to a distinct difference between the language play and word-play and places emphasis on the necessity of detailed differentiation of these two close, but not synonymous concepts, the former being a separate case of the latter.

The paper makes an attempt to systematize Chekhov's play with words and meaning used in the letters. The frequency of use and the diversity of the original word-formation types, paraphrasing with "fun" used to obtain a certain perlocutive effect allow recognizing the word-play as an important text-forming factor which shows the originality of the writer's individual style. The analysis of Chekhov's letters can be the basis for drawing the conclusions on the ways of revealing the hidden potential of a word and be an interesting material for illustrating some manifestations of word-play.

Key words: language play, word-play, text-forming factor, individual style, ephemerides, blending, phraseological unit.

УДК 81'33'373.7:316.647.8

Оксана Розач

КСЕНОФОБИЯ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ

Розглядаються міжнаціональні стосунки й етнічні портрети, які знаходять відображення у національних стереотипах та ксенофобії. Вивчення процесів вербалізації національних/етнічних стереотипів і ксенофобії в національних мовах вимагає багатовекторного підходу, оскільки такі вербалізатори належать до емоційно-чутливого шару лексики. Тому їхній аналіз передбачає не тільки ґрунтовний лінгвістичний підхід, але й дотримання морально-етичних норм дослідження, адже включає в себе питання національної гордості, самосвідомості, ідентичності з однієї сторони, а з іншої – такі дослідження пов'язані з віддзеркаленням ставлень